

УДК 336.143.01

В. Г. Боронос, канд. екон. наук, доцент, Сумський державний університет

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті розглянуто основні методи та підходи до оцінки фінансового потенціалу території. Проаналізовано їх переваги та недоліки та зроблено висновки щодо оптимального варіанта для побудови методики оцінки фінансового потенціалу.

Ключові слова: фінансовий потенціал, оцінка, регресійний аналіз, статистика.

Постановка проблеми. Основою ефективної фінансової політики є адекватна оцінка фінансового потенціалу з подальшими діями з фінансового планування та фінансового управління на базі отриманих значень.

Аналіз теоретичних підходів до трактування сутності та складових фінансового потенціалу засвідчив складність та неоднозначність даної економічної категорії, що, звичайно, відбивається на методичних підходах до оцінки рівня фінансового потенціалу території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями сутності і оцінки фінансового потенціалу території займаються такі вчені, як Ж. Голодова, Н. Кашина, Е. Конярова, С. Шумська, Н. Бабітова, Р. Прокопенко, К. Івоненко та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній день немає єдиного підходу до оцінки фінансового потенціалу. Найявні ж методики відрізняються як методами аналізу, так і методологічними підходами до самої оцінки. Тому необхідно провести їх систематизацію з виділенням найбільш перспективних підходів.

Мета статті – проаналізувати основні підходи до оцінки фінансового потенціалу території та виділити найбільш перспективні з них.

Виклад основного матеріалу. Головною метою оцінки фінансового потенціалу є визначення в кількісному вимірі потенційних можливостей території по генерації певного обсягу фінансових ресурсів. Арифметично фінансовий потенціал являє собою максимальну кількість фінансових ресурсів, які може генерувати територія протягом певного періоду часу. Відповідно, оцінка фінансового потенціалу – це і є визначення даної величини.

Оцінка фінансового потенціалу не лише дозволяє визначити максимальний розмір фінансових ресурсів, які здатна генерувати територія, але і визначити ступінь використання фінансового потенціалу, рівень залученості фінансових ресурсів, якими потенційно володіє територія,

у фактичний обіг, оцінити ефективність державної фінансової політики шляхом порівняння значень фінансових потенціалів за декілька періодів, а також визначити величину резервів, якими володіє економіка території.

Аналіз наукових праць з питань методології оцінки фінансового потенціалу дозволив виділити декілька принципово різних підходів до визначення фінансового потенціалу території. До найбільш розповсюджених методичних підходів можна віднести наступні:

- 1) статистичний підхід або метод оцінки фінансових ресурсів;
- 2) порівняльний підхід;
- 3) оцінку з використанням макроекономічних показників;
- 4) аналіз за допомогою спеціальних показників;
- 5) регресійний аналіз;
- 6) змішаний підхід.

Розглянемо їх сутність та особливості використання. Почнемо з найбільш широко вживаної групи методичних підходів, побудованих за статистичним методом.

Статистичний поелементний підхід до оцінки фінансового потенціалу території характерний для цілого ряду дослідників і відрізняється, як правило, складовими, що становлять фінансовий потенціал, а також переліком показників, які використовуються для оцінки цих складових.

Згідно з підходом, розробленим Д. А. Гайнановим та А. Г. Япаровою, фінансовий потенціал складається з трьох структурних елементів:

- бюджетний потенціал;
- фінансовий потенціал підприємств;
- фінансовий потенціал населення.

До показників, що характеризують рівень бюджетного потенціалу, відносять податкові надходження бюджету, неподаткові доходи бюджету, бюджетні трансферти.

Фінансовий потенціал підприємств пропонується оцінювати як суму прибутку, амортизації та підприємницького доходу.

Фінансовий потенціал населення складають грошові доходи населення [5].

Даний підхід, на нашу думку, в основному стосується оцінки поточного фінансового потенціалу і не враховує цілого ряду важливих фінансових ресурсів як-то інвестиції, фінансові ресурси банківської системи та небанківських фінансових установ, наявність збережень у населення, наявні основні засоби підприємств тощо. Таким чином, оцінка за даним підходом дає лише поверхневі результати, які не дозволяють визначити реальний фінансовий потенціал території.

Більш адекватний підхід, на нашу думку, пропонується Ю. І. Булатовою. До складу фінансового потенціалу вона включає бюджетно-інвестиційний потенціал території, фінансові ресурси населення, власні фінансові ресурси організацій, фінансові ресурси фінансово-кредитних організацій та фінансові ресурси зовнішніх заповнень [3].

Незважаючи на більш розширений перелік складових фінансового потенціалу, перелік показників, що їх формують, на нашу думку, є неповним та місцями суперечливим. Наприклад, заощадження населення, що становлять основу фінансового потенціалу даної складової, не включені до показників її розрахунку. Ще одним прикладом можуть бути власні фінансові ресурси організації, які включають в себе тільки прибуток та амортизацію (за методологією Ю. І. Булатової), але очевидно, що кошти на поточному рахунку або в касі, дебіторська заборгованість можуть і мають бути віднесені до фінансового потенціалу організації, не кажучи вже про потенційно можливі залучені ресурси шляхом емісії акцій або облігацій. Такі методологічні огріхи характерні для кожної зі складових, що унеможливило адекватну оцінку фінансового потенціалу за умов використання даної методики в авторському вигляді.

Ж. Г. Голодова пропонує кількісну оцінку фінансового потенціалу як результат взаємодії наступних елементів: потенціал підприємств і організацій, бюджетно-податковий потенціал, потенціал кредитних організацій, страхових компаній, інвестиційних і пенсійних фондів, домашніх господарств [6].

Аналіз методичних підходів, пропонованих Н. М. Меньковою [8], дозволив виявити принципову помилку багатьох науковців, якої вони припускаються при оцінці фінансового потенціалу – ототожнення фінансового потенціалу і фінансів території (фінансових ресурсів території). Фінансовий потенціал є більш широким і охоплює не лише “видиму” частину фінансових можливостей території – суму фінансових ресурсів, що на ній генеруються, але і “невидиму” – здатність за певних умов генерувати додаткові

фінансові ресурси, які до цього не були присутні в складі фінансових ресурсів території.

В цьому плані цікавим є підхід до оцінки фінансового потенціалу території, розроблений А. Б. Ахмедовим, який зазначає, що на величину фінансового потенціалу впливають не лише фінансові ресурси населення та підприємств, а також фінансових інститутів, але і фінансовий потенціал, що формується за рахунок наявності на території природних ресурсів. Як бачимо, даним автором повністю ігнорується бюджетно-податкова складова фінансового потенціалу території, натомість пропонується враховувати природні ресурси території як джерело поточних та перспективних фінансових ресурсів [1].

На нашу думку, такий підхід більше відповідає сутності поняття “фінансовий потенціал” і його представники намагаються відійти від обліку наявної кількості фінансових ресурсів (що фактично робиться, коли розраховується бюджетно-податковий потенціал), натомість оцінюючи принципову здатність території по генерації тієї чи іншої кількості фінансових ресурсів. Одним із первинних джерел фінансових ресурсів є саме природні ресурси (у широкому їх розумінні – наявна земля, корисні копалини, водні ресурси тощо), залежно від їх кількості та якості розвивається і економіка регіону, що і приводить до генерації фінансових ресурсів. Крім того, більша кількість і якість природних ресурсів підвищує інвестиційні можливості території, цілий ряд статей бюджету напряму залежить від природних ресурсів (плата за землю, за надра тощо) [1].

Оригінальну методику, адаптовану під статистичні дані України, було розроблено в Інституті економіки та прогнозування НАНУ під керівництвом А. І. Даниленко. Згідно з цією методикою фінансовий потенціал України складається з фінансів держави, юридичних та фізичних осіб, а також ресурсів фінансового і страхового ринків.

Відмітимо, що офіційна статистика, звичайно, не враховує цілого ряду фінансових потоків та потенційних фінансових ресурсів, як-то доходи заробітчанин, потенціал землі та природних ресурсів тощо [11].

У роботі Н. М. Сабітової пропонується розраховувати фінансовий потенціал території на основі обліку його використаних та невикористаних ресурсів (природних, інтелектуальних, податкових тощо). Їх оцінку пропонується робити за величиною доходів, яку вони можуть принести у випадку залучення. Для природних ресурсів пропонується використовувати рентний підхід, для основних фондів – метод капіталізації [10].

Важливим доповненням до розглянутих вище підходів є методологія, розроблена Д. Є. Беляковим,

який зауважує на необхідності врахування якості територіального середовища при визначенні величини її потенціалу. Під якістю територіального середовища він розуміє стан та рівень розвитку інфраструктури території (наявність та якість автомобільних шляхів), якість життя і здоров'я населення (середня тривалість життя, рівень злочинності, сальдо міграції), стан природного середовища (екологічна ситуація в регіоні), якість державного управління тощо [2].

Важливим результатом досліджень Д. Є. Белякова є обґрунтування необхідності врахування стадії життєвого циклу при розрахунку фінансового потенціалу. Дійсно, від того, в якій фазі перебуває наразі економіка, на пряму залежить реалізація фінансового потенціалу. Під час кризи її рівень буде мінімальним, натомість фаза зростання та зрілості будуть характеризуватись максимальними обсягами рівня використання фінансового потенціалу.

Таким чином, статистичний підхід до оцінки фінансового потенціалу у більшості вчених зводиться до визначення переліку показників, що його формують, з подальшим приведенням їх до єдиного вимірника (грошового) та визначення арифметичної суми значень цих показників.

Проблемою даного підходу є відсутність чіткого переліку показників, а також плюралізм думок щодо особливостей формування такого переліку. Головною ж проблемою статистичного підходу є необхідність розрахунку великої кількості показників, що призводить до зростання обсягів інформації, яка підлягає обробці. При цьому отримані результати є досить умовними і зі значною похибкою, принаймні з позиції сутності фінансового потенціалу.

Виходячи з цього, більш простим варіантом комплексного оцінювання фінансового потенціалу є порівняльне дослідження декількох об'єктів з метою виявлення більш ефективних та динамічних відносно інших. Інформація про максимальні можливості при даних умовах в такому випадку закладена в показниках кращих об'єктів. Дана методологія отримала назву *порівняльного підходу до визначення фінансового потенціалу*.

Основною проблемою статистичного підходу є те, що він оцінює наявні та частково потенційні фінансові ресурси за різними складовими, не даючи та не використовуючи при цьому інформацію щодо рівня використання фінансового потенціалу. Володіння такою інформацією для конкретної території разом з порівнянням її з інформацією з інших територій надає додаткові або альтернативні можливості для оцінки фінан-

сового потенціалу. Саме ця логіка і складає основу порівняльного підходу.

Згідно з цією методологією формується база інформації щодо генерації фінансових ресурсів тим чи іншим показником (наприклад, обсяг заощаджень на душу населення, середній розмір активів банківської установи, обсяг податкових надходжень з одного підприємства тощо) – з позиції визначення розміру фінансового потенціалу доречно брати не середні по країні, а максимальні значення обсягів генерованих фінансових ресурсів. Далі формується набір корегуючих коефіцієнтів, які б відображали специфіку тієї чи іншої території. Підсумковим етапом є розрахунок фінансового потенціалу території, коли на базі показників конкретної території, з урахуванням потенціалу по реалізації фінансових ресурсів, визначається розмір фінансових ресурсів, які здатні генерувати конкретна територія [9].

Величина фінансового потенціалу території залежить не тільки від якості роботи підприємств, галузей економіки, але і від ряду інших факторів. Так, наприклад, у промисловості на одного працівника припадає прибутку значно більше, ніж у сільському господарстві. Крім того, є галузі априорі більш доходні та прибуткові, ніж інші (нафтогазова, алкогольна та тютюнова тощо). Таким чином, недоліками даного підходу є неврахування того факту, що території не є абсолютно рівними як за природними умовами, так і за економічною структурою, відповідно, потенційні можливості їх відрізняються [1].

Варіацією даного методу є пошук єдиного базового показника генерації фінансових ресурсів, який би включав в себе всі складові фінансового потенціалу, починаючи від бюджетного та інвестиційного, закінчуючи фінансовим потенціалом господарських суб'єктів та населення. На макрорівні таким показником прийнято вважати ВВП, для території це буде показник валового регіонального продукту (ВРП). За цією методологією розраховуються еталонні (нормативні) значення обсягів фінансових ресурсів, що припадають на одиницю ВРП. Для розрахунку фінансового потенціалу конкретної території обсяг її ВРП множиться на норматив генерації фінансових ресурсів.

Ще однією групою методів оцінки фінансового потенціалу території є *оцінка з використанням макроекономічних показників*. Згідно з цим підходом розраховується результуючий показник фінансово-економічної діяльності території, який і буде виступати як база для розрахунку фінансового потенціалу. Як ми вже зазначали, на рівні держави таким показником є ВВП, а для

територій – ВРП (валовий регіональний продукт) [4].

На думку А. Б. Ахмедова, обсяг валового внутрішнього продукту, виробленого в рамках конкретної території, є найбільш точною та узагальнюючою характеристикою її поточного фінансового потенціалу. Саме його величина характеризує максимальну величину реальних фінансових ресурсів, що були використані на тій чи іншій території [1].

Проблемою даного підходу є те, що рівень надійності та достовірності отриманих оцінок фінансового потенціалу території буде визначатись достовірністю оцінок ринкової вартості елементів національного багатства, а також адекватністю коефіцієнтів ліквідності, які майже завжди будуть носити суб'єктивний характер. Крім того, на сьогодні валовий регіональний продукт органами статистики не розраховується, що значно ускладнює використання даного підходу [1].

Одним із варіантів оцінки фінансового потенціалу є *побудова рівнянь регресії*, які б описували залежність між фінансовим потенціалом та конкретними фінансовими потоками, що його формують. Вважається, що даний підхід є найбільш точним з усіх аналізованих вище.

Недоліком регресійного підходу є його відносна складність, а також необхідність наявності достатньої кількості точок спостереження для формування адекватної моделі. У випадку з Україною та її відносно молодою економічною та статистичною системою ця проблема взагалі є першочерговою.

Ряд вчених, говорячи про оцінку фінансового потенціалу території, пропонує використовувати не арифметичну оцінку фінансових потоків, що генеруються в рамках конкретної території, а оцінювати скоріше здатність до генерації цих потоків, яка в свою чергу залежить від цілого ряду факторів. Вплив факторів пропонується *оцінювати за допомогою розрахунку показників*, які, з одного боку, дають загальну характеристику території (площа, кількість населення тощо), а з іншого, характеризують стан та обсяг джерел формування фінансових ресурсів території (обсяг валового регіонального продукту, наявність основних засобів, обсяги роздрібно-торгівлі тощо).

О. С. Кирилова пропонує систему показників, що дозволяє оцінити фінансовий потенціал у такому вигляді: кількість містоутворюючих підприємств, кількість підприємств, що є великими споживачами продукції багатьох підприємств регіону; чисельність працюючих з їх розподілом за галузями виробництва; обсяг вироб-

ництва; рентабельність; обсяг доходів фізичних осіб; ресурсний потенціал; інфраструктура маркетингу галузевого і територіального характеру та інші [7].

На базі оцінки цих показників, використовуючи дані фінансово-економічної діяльності країни в цілому та в розрізі окремих територій, побудувавши певні залежності між показниками та фінансовими ресурсами, що вони здатні генерувати або впливають на формування, можна визначати фінансовий потенціал конкретної території.

Підходом, що намагається використовувати позитивні моменти розглянутих вище методів, є **змішаний або комбінований**. Він передбачає розробку методики оцінки фінансового потенціалу, що включає в себе статистичні дані, експертні оцінки, порівняльні характеристики та функціональні залежності між різними показниками, на базі яких будується система бальних оцінок величини фінансового потенціалу. Такий підхід характерний для рейтингових агентств та різних міжнародних інститутів.

Незважаючи на різноманіття методичних підходів до оцінки фінансового потенціалу території, для всіх них характерними є певні недоліки. Так, більшість науковців ігнорують той факт, що фінансовий потенціал – це, в першу чергу, здатність до генерації певного обсягу фінансових ресурсів, тому є категорію імовірнісною. Таким чином, оцінка потенціалу обов'язково має містити декілька сценаріїв, умовно кажучи, оптимістичний, песимістичний та реальний. З визначенням ймовірностей, з якими кожен зі сценаріїв може бути реалізований. На жаль, проведений нами аналіз показав, що такі оцінки робляться. А альтернативні сценарії не розробляються.

Крім того, основна маса зусиль науковців зосереджена на розрахунку так званого використовуваного фінансового потенціалу, тобто того, що фактично може бути реалізований на даній території протягом найближчого часу. В той час як значну частку фінансового потенціалу складає нереалізований потенціал, що вимагає специфічних та додаткових методів оцінки, як-то визначення настроїв споживачів, інвесторів, визначення бізнес-клімату території та перспектив її розвитку.

Ще одним важливим недоліком є ігнорування науковцями факту існування тіньового сектора, що фактично спотворює реальний стан речей. Більшість методик стосується аналізу суто “білого” сектора економіки, в той час як значна частина економіки, принаймні в Україні, перебуває в тіні.

Тобто методологія оцінки фінансового потенціалу території, незважаючи на досить різноманітний інструментарій, на сьогодні не є доскона-

лою і вимагає переосмислення з метою наближення до економічних реалій та підвищення якості результатів.

Висновки. Таким чином, аналіз методів оцінки фінансового потенціалу засвідчив відсутність певної усталеної методології. Існуючий плюралізм думок, з одного боку, дозволяє максимально широко подивитись на оцінку фінансового потенціалу, а з іншого – не дає можливості точно та адекватно його оцінити. Найбільш розповсюдженим та популярним у науковому середовищі є статистичний підхід, за яким фінансовий поте-

нціал оцінюється як арифметична сума складових, що, в свою чергу, включають певні показники. Перспективними, на наш погляд, є методичні підходи, що базуються на регресійному аналізі та аналізі макроекономічних показників. Виходячи з усього вищесказаного, відмітимо, що оптимальним підходом до побудови методики оцінки фінансового потенціалу буде змішаний, який дозволяє на базі поєднання кращих рис інших методів забезпечити максимальну адекватність та точність.

Список літератури

1. Ахмедов А. Б. Финансовый потенциал региона и его использование в системе межбюджетных отношений : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10 / А. Б. Ахмедов // Махачкала. – 2005. – 27 с.
2. Беляков Д. Е. Развитие социально-экономического потенциала регионов в условиях рыночной экономики : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Д. Е. Беляков. – Москва. – 2001. – 165 с.
3. Булатова Ю. И. Формирование финансового потенциала инвестиционной деятельности субъекта Российской Федерации : автореф. ... дис. канд. экон. наук : 08.00.10 / Ю. И. Булатова // Оренбург, 2011. – 21 с.
4. Возняк Г. В. Фінансовий потенціал регіону та проблеми його оцінки / Г. В. Возняк // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/66671.doc.htm.
5. Гайнанов Д. А. Оценка и механизм управления финансовым потенциалом муниципального образования / Д. А. Гайнанов, А. Г. Япарова // Вестник БИСТ. – № 2(2). – 2009. – С. 77–94.
6. Голодова Ж. Г. Формирование и управление финансовым потенциалом региона в целях обеспечения его экономического роста : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.10 / Ж. Г. Голодова. – Москва, 2010.
7. Кириллова О. С. Экономический потенциал как база оценки налогового потенциала региона / О. С. Кириллова // Финансы и кредит. – 2005. – № 6. – С. 32–37.
8. Менькова Н. М. Теоретические и методологические подходы к оценке финансового потенциала муниципальных образований в условиях реформирования территориальной организации местного самоуправления / Н. М. Менькова // Финансы и кредит. – 2008. – № 14.
9. Оценка стоимости бизнеса. Примеры оценок [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dist-cons.ru>. – Загл. с экрана.
10. Сабитова Н. М. О понятии финансового потенциала региона и методологии его оценки / Н. М. Сабитова // Финансы. – 2003. – № 2. – С. 63–65.
11. Шумська С. С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки / С. С. Шумська // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 55–65.

Отримано 29.12.2011

Summary

The article reviews the main methods and approaches to evaluating the financial potential of the territory.